

Hans Ruin

Minnets makt

OM MUSEER OCH ANDRA MONUMENT

I Nietzsches stora idéroman *Så talade Zarathustra* från 1884 beskriver huvudpersonen hur han bakom alla mänskliga kulturyttringar och värderingar, inklusive bakom själva viljan till sanning, har funnit en verkande kraft, nämligen ”viljan till makt”. Han skriver där:

Lyssna nu på vad jag har att säga, ni visaste av alla! Undersök på allvar om jag har krupit in i själva livets hjärta, in i detta hjärtats rötter! Där jag fann det levande fann jag viljan till makt, och till och med i den tjänandes vilja fann jag viljan att vara herre. (Nietzsche 2017:116)

Vad han föreslår med denna bild är en analys av liv och kulturbildning som ser allt mänskligt nästan som ett *fysikaliskt* kraftschema med olika impulser i strid med varandra i en alltid ömtålig balans, där även ett samhälles och en individs grundläggande värderingar i förlängningen kan ses som ett utfall av en sådan underliggande makt-dynamik.

Idag är det sällsynt att folk hänvisar till Nietzsche i den kulturteoretiska diskussionen. I förhållande till nuets frågor framstår han nog för de flesta som föråldrad och framför allt som politiskt-historiskt lite suspekt. Däremot hänvisas det överallt till den som skulle bli hans mest tongivande arvtogare i efterkrigsfilosofin, Michel Foucault. Hans undersökningar av kunskapssystem, straffanstalter, sexualitet och de olika sätt på vilka människan format sig själv och sina samhällen, ner till själva villkoren för sanningssägande, är präglade av en nietzscheansk blick, som bakom skenbart genomskinliga transformationer och institutioner spårar ett underliggande kraft- och maktspel. I samverkan med kulturteoretisk marxism och genusteori, har Foucaults tänkande bidragit till att förvandla varje samvetsgrann modern kulturteoretiker, förvaltare och utövare, till någon som också ska vara vaksam på *makt* och på maktens spel bakom det skenbart bekanta och självklara.

Uppmärksamheten på vem som har makt och vem som inte har det, vem som är överordnad och vem som är underordnad, och överhuvudtaget hur diskursiva mönster och strategier styr över hur människor uppfattar sig själva och sin tillvaro, har kommit att bli en tongivande tankefigur bland de som idag skolas i kulturvetenskapliga utbildningar, och därmed också de som verkar inom museisektorn.

Hur mycket detta slagit igenom i vårt sätt att tänka också inom museisektorn blev tydligt för mig i samband med ett samarbete jag varit inblandad i på senare år mellan ett forskningsprogram som jag ledde – *Tid, minne, representation* (finansierat av Riksbankens Jubileumsfond) – och Historiska museet i Stockholm. Detta museum är sedan länge inbegripen i vad man kan kalla ett reflexivt arbete med att tänka kring de egna samlingarna och hur de presenteras, vad för slag bild av Sverige som det förmedlar och hur olika aktörer blir representerade. Det slog mig då hur ofta dess ledande företrädare nämnde ordet ”makt” och hur gärna det talades om den makt som de själva hade när det gäller att förmedla och presentera historien. Det var uppenbart att man såg sig som en kulturell ”makthavare” med både ett mandat och ett ansvar. Att denna medvetenhet så tydligt finns där kan ur ett perspektiv ses som lovvärt. Det går inte längre att luta sig mot idén att man rätt och slätt presenterar Historien med stort H, som om den redan vore en färdig och definierad artefakt som det bara gäller att ställa ut i polerade montrar.

Ändå var det något i dessa uttalanden och bekännelser som skorrade och som fick mig att fundera över varför jag också uppfattade en dissonans. Det handlade inte om agendan i sig, att vilja bidra till att skapa moderna, progressiva och inkluderande institutioner. Det handlade snarare om hur bilden av en historiens *makthavare* också vittnade om en hybris, sprungen ur själva den administrativa positionen men som därtill tillskrev sig rollen av en fullt fri, självständig och genomlyst aktör. Att vara chef för en institution är en sak. Men det är inte samma sak som att äga makten över det som institutionen förvaltar, eller över det i relation till vilket den förväntas agera. I det har fallet var det den svenska historien, men det hade kunnat vara någon annan historia eller kultur- eller föremålsdomän. Den människa som träder in på en sådan plats kan i formell mening sägas ”ha makten” över den. Men vad gäller dess betydelse och tolkning är hon likväl en flyktig gestalt som för en stund ges möjligheten att på ett mer uttalat sätt verka i relation till institutionens, föremålets och det historiska sammanhangens egen kraft.

För att förstå denna dynamik måste frågan om makt och kraft breddas, från det blott politiskt-administrativa, till att också omfatta den större situation som alltid omfattar oss som historiskt-kulturella varelser, och över vilken vi aldrig fullt ut råder – hur mycket chef vi än må vara – men i förhållande till vilken vi ändå måste försöka gestalta vår situation. Bara för att vi befinner oss i nuets centrum och på dess ledande positioner så innebär det inte nödvändigtvis att vi *behärskar* nuet. Ofta är det nuet och det förlutna som snarare behärskar oss, och i förhållande till vilket vi endast med uppståndelse av alla våra intellektuella krafter kan uppnå ett relativt mått av frihet och handlingsförmåga.

Denna ödmjukhet inför det förflutna är viktig att upprätthålla, eftersom dess motsats lätt förleder till frestelsen att vilja göra det till vårt redskap för en viss framtids skull. Det är viktigt att hitta en reflexiv balans, som inte bara handlar om etisk-politisk besinning utan också om en klar bild av vår belägenhet som historiska och kulturella varelser. Det förflutna och dess materiella lämningar omsluter oss och är större än vi. Vår situation har givit oss ansvaret för dem, och därmed ställt en fråga till oss om hur vi ska bära dem vidare. Det är en fråga som vi inte kan avvisa och över vilken vi inte ytterst kan råda. Vi kan bara försöka orientera oss i detta rum efter bästa förmåga. För att illustrera denna tematik vill jag först fördjupa mig lite i minnets och historiens filosofi via en annan berömd text av Nietzsche, för att sedan konkretisera det hela med en aktuell minnespolitiskt strid som kretsar kring ett museum och dess samlingar, nämligen det pågående arbete att återskapa Berlins gamla slott.

Året 1874 framför Nietzsche ett föredrag med titeln ”Om historiens nytta och skada för livet”. Det är en text som till skillnad från *Så talade Zarathustra* faktiskt fortfarande ibland återopparas i den minneskulturella och historieteoretiska diskussionen och forskningen.¹ Den börjar med en berömd scen där författaren blickar ut över en äng där några kor går runt och betar. Han konstaterar att dessa varelser lever i nuet, bekymmersfria i förhållande till varifrån de kom och vart de är på väg. För oss däremot är tiden, livstiden och den historiska tiden, ett oavvisligt öde. Vi kan inte undgå se oss i relation till det som varit, eller utan vetskap om att vi en dag ska försvinna. Medan djuret lever ohistoriskt och glömmer, så är människan fäst vid sitt historiska minne. Han beskriver det med en dramatisk bild, som förtjänar att citeras i dess helhet:

Människan tar spjörn mot det förgångnas stora och ständigt större tyngd: den trycker ner henne eller böjer henne åt sidan, den besvärar hennes gång som en osynlig och dunkel börda, vilken hon för att upprätthålla skenet kan förneka och vilken hon i umgänge med sina likar blott alltför gärna förnekar: för att väcka deras avund. Därför griper det henne som om hon tänkte på ett förlorat paradiset att se den betande hjorden eller i förtroligare närhet barnet, som ännu inte har något förgånget att förneka och som i översalig blindhet leker mellan de förflutnas och framtidens stängsel. Och dock måste dess lek störas: blott alltför snart kallas det fram ur sin glömska. Då lär det sig förstå ordet ’det var’, detta lösenord med vilket kampen, lidandet och övermättnaden kommer till människan för att påminna henne om vad hennes tillvaro i grunden är – ett imperfektum som aldrig kan fulländas. (Nietzsche 2005:83)

Bakom dessa lite ålderdomliga och högtravande formuleringar döljer sig något för oss lika giltigt som för Nietzsche då detta skrevs för snart hundrafemtio år sedan, nämligen att vi är historiska varelser, som slungats in i ett historisk bestämt rum, med ett förflutet, en tradition, och ett arv som vi måste hitta ett sätt att svara mot om vi ska kunna orientera oss vidare in i framtiden.

Han skriver här att historien tillhör oss i tre avseenden, nämligen som handlande och strävande, som bevarande och vördande, och slutligen som lidande och i behov av befrielse. Mot dessa aspekter svarar tre grundläggande hållningar som kan prägla människans

förhållande till det förflutna: ”det monumentala”, ”det antikvariska”, och det ”kritiska”. Begreppen är alla bekanta, eftersom de har kommit att bli del av en allmän vokabulär, liksom Freuds begrepp om det omedvetna och om bortträngningen. De flesta är sannolikt inte ens medvetna om att de ursprungligen kommer från Nietzsche.

Med tanken på ”det monumentala” inbjuder han oss hursomhelst att tänka kring hur vi i våra försök att orientera oss i nuet som handlande och strävande spontant blickar tillbaka mot förebilder, mot de som visat att det vi önskar göra faktiskt är möjligt att göra. Med ”monumentalism” tänker vi kanske spontant på monumentalkonst, statyer resta över hjältar och segrar inom det slags nostalgiskt-heroiska historiekultur som framför allt dominerade artonhundratalet och som lämnat så många spår efter sig i våra stadslandskap. Men med en monumentalistisk relation till det förflutna avser Nietzsche i grund och botten alla sätt att närma sig det förflutna som *förebildligt*, också när vi åkallar de hjältar som kanske kämpade för rättvisa, självständighet, eller som helt enkelt skapade stora och viktiga konstnärliga och litterära verk. Monumentalism i denna bredare mening är helt enkelt namnet på när människan vänder sig till det som varit för att påminna sig om vad som var möjligt för att därmed också ta sikte på en möjlig framtid.

Med ”det antikvariska” däremot, menas de sätt på vilket vi håller kvar det förflutna som ett minne om varifrån vi kommer. Det kan röra sig om en familj, en nation, eller en kultur som vårdar sig om sitt kulturarv, med ting, bilder, och vanor för att kunna ge sig

själv en identitet i nuet. Det är att ge sig själv ett minne för att med detta lugnt kunna röra sig mot framtiden förvissad om vem man är. Han beskriver denna antikvariska människa som att hon med aktsam hand vårdar det bestående för att ”bevara de betingelser under vilka hon uppstått för dem som ska uppstå efter henne – och så tjänar hon livet” (Nietzsche 2005:6).

Om kritik slutligen skriver han så här:

Människan måste besitta och från tid till annan använda kraften att bryta sönder och upplösa det förgångna för att kunna leva: detta uppnår hon därigenom att hon drar det inför rätta, ytterst noggrant frågar ut det och slutligen fördömer det; men varje förgånget är värt att fördöma, för så står det nu en gång till med de mänskliga tingen: alltid har i dem mänskligt våld och svaghet gjort sig gällande. (Nietzsche 2005:99)

I alla dessa grundläggande förhållningssätt är det ett liv som söker en väg in mot en framtid, och genom dem söker ett sätt att verka inom de betingelser som hennes historiska minne och hennes historiska kultur uppställt för henne. Det är dock inte så att han nödvändigtvis förordar det ena sättet framför det andra, exempelvis det ”kritiska”. Poängen är att vi i alla våra försök att röra oss framåt också tar spjörn mot det förflutna på olika sätt, som något vi beundrar, något vi värnar om och något vi tar avstånd ifrån. Ofta är dessa hållningar sammanflätade på olika sätt och i olika konstellationer. Genom bilden av hur det förflutna trycker och tynger mot oss, så är det heller inte heller fråga om ett fritt spel där vi själva bara kan välja vilka av det förflutnas skärmar eller montrar som vi ska ställa fram för dagen. Det förflutna, som det samlade namnet på det arv som vi i varje ögonblick har till uppgift att efter bästa förmåga fördela och förmedla i och genom våra handlingar, har en egen inneboende kraft – eller makt – om ni så vill, som gör att det åligger oss att finna och utveckla ett sätt att navigera i dess fält.

Som titeln på essän också låter förstå – ”Historiens nytta och skada” – så ligger i dessa begrepp också en fråga om mått och *måttfullhet*. För det finns alltid en risk att livet förirrar sig och går till överdrift i sitt sätt att närma sig det förflutna, oavsett genom vilken grundaffekt det sker. Mest uppenbart är väl detta när det gäller det monumentala. Samtidigt som vi behöver historien för att påminna oss om vad som är möjligt, i synnerhet när livet är hotat, så finns en uppenbar risk att bli stående i en beundrande hållning inför ett idealiserat förflutet, inför vilket samtiden döms ut. Det pekar mot och öppnar för fanatism och revanschism av ett slag som vi ser ovanligt många exempel på i Europa i världen idag, i alla dessa ansatser att göra saker ”great again”, vare sig de formuleras i USA, Turkiet, Ryssland, Kina, eller för den delen den forna dubbelmonarkin i Centraleuropa, vars fantomsmärter är påtaglig i det politiska landskapet i Ungern och Österrike.

Mot detta slags överdrifter kan det mer antikvariska förhållandet till historien ha en dämpande och mildrande effekt. Men också en antikvarisk hållning till det förflutna kan i sin förlängning verka förlamande på en kultur och dess praktiker, i en pietetsfull konservatism, som i allt bara eftersträvar stabilitet och vårdandet av gamla seder.

Den hållning som kanske är svårast att mäta med denna måttstock är den kritiska. Vi är som barn av en modern europeisk upplysningskultur benägna att i begreppet ”kritik” automatiskt se något positivt, i synnerhet efter att de under efterkrigstiden även skrivits in i läroplanerna som ett centralt pedagogiskt mål för skolan. Att odla ett *kritiskt* sinne är för en upplyst västerländsk människa en dygd. Men vari ligger då faran med att utöva för mycket kritik? Här har Nietzsche också en drabbande formulering som fortfarande har kvar sitt ärende. Han skriver så här:

När man betraktar det förflutna kritiskt, så sätter man kniven mot dess rötter, då kliver man grymt över all vördnad. Det är alltid en farlig, nämligen en för livet självt farlig process: och människor eller tider som tjänar livet på så vis att det dömer och förintar ett förgånget är alltid farliga och hotade människor och tider. För när vi nu en gång är resultatet av tidigare släktled, är vi också resultatet av deras förvillelser, lidelser och misstag, ja deras förbrytelser; det är inte möjligt att helt bryta sig lös från denna kedja. Om vi fördömer dessa förvillelser och betraktar oss som höjda över dem, så är det faktumet inte undanröjt att vi härstammar ifrån dem. (Nietzsche 2005:99)

Med andra ord, kritikern riskerar också att bli sin kritiks fånge, i det ögonblick som tron att det är möjligt att helt lämna något bakom sig i en reaktiv gest därmed också trycker det tillbaka så till den grad att hennes eget förhållande till det förflutna osynliggörs samtidigt som det bibehåller sin verkan över henne. Bakom en överdriven moralisk rättfärdighet kan det också dölja sig en oförmåga att se hur den också maskerar samma självtillräckliga hållning som den tar avstånd ifrån i det förflutna.

Hur aktuell denna fråga verkligen är för oss idag, inte minst inom musei- och historieförmedlingsdomänen, men också inom alla humanistiskt-historiska utbildningar, blir tydligt om vi ställer frågan så här: hur kan vi bära det inom oss själva som vi samtidigt vill lämna bakom oss? Hur kan vi på samma gång vara både vår historias arvtogare och dess domare? Och omvänt: hur kan vi samtidigt döma den och bära den vidare?

För att aktualisera denna tematik, vill jag nu gå vidare till ett aktuellt exempel på en komplex och fascinerande musei-politisk diskussion, nämligen debatten kring återuppbyggnaden av Berlins slott och det jättelika museiprojekt som det ska rymma i form av Humboldt-Forum, där de forna kungligt-kejsrerliga-statliga etnografiska samlingarna ska återföras under detta nya tak och visas i en ny skepnad. I den bitvis mycket hätska debatten kring detta enorma projekt har hela frågan om Tysklands förhållande till sin egen historia och vad och hur man ska ta med sig från det förflutna in i en ny tid kommit att koncentreras, där alla tidsskikt i landets komplexa nittonhundratalshistoria samlas och fördelas på nytt. Här har ett arkitektoniskt projekt, ett museum och en samling etnografiska föremål kommit att bli till den punkt i vilken den större frågan om hur nuet ska förhålla sig till det förflutna koncentrerats.

Berlins forna slott härstammade från tidigt 1700-tal, med en ursprunglig fortifikation som går tillbaka till 1400-talet. Under stadens historia, då den växte från en samling löst sammanslutna orter till den väldiga metropol som den var vid första världskrigets

utbrott utgjorde det en samlande punkt.² Dess slutgiltiga pampiga form med sin kupol fick det 1845, efter ursprungliga ritningar av Schinkel, arkitekten bakom flera av Berlins centrala historiska byggnader, däribland Neues Museum. Mot slutet av andra världskriget förstördes slottet delvis, men inte irreparabelt. Dock valde regimen i DDR att spränga de resterande delarna av byggnaden 1950 med hänvisning till att det representerade ett monument över den preussiska militarismen och dess nazistiska arvtagare, med andra ord som en historiekritisk gest. Hela det ödsliga torget döptes om till Marx-Engels Platz, allt i syfte att ge det nya socialistiska Tyskland ett nytt förflutet för en annan framtid. I dess ställe byggde man så småningom upp vad som skulle bli Palast der Republik, som hyste Riksdagen i DDR från mitten av sjuttioalet. Men redan mot slutet av åttiotalet konstaterades att det innehöll så mycket asbest att det var otjänligt, så vid tiden för *Wendel*-återföreningen stod det tomt i väntan på sanering.

Palast der Republik und Berliner Dom von Westen aus gesehen, 1992.
Foto: Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg, Potsdam

Det nya förenade Tysklands parlament fattade emellertid beslutet att riva det. Efter långa diskussioner bestämde man också 2002 att i dess ställe återskapa det förstörda slottet och att förvandla det till ett nytt slags offentligt rum, under namnet Humboldt-Forum, uppkallat efter de båda bröderna Humboldt, naturforskaren och upptäcktsresanden Alexander och språkforskaren och grundaren av Berlins universitet Wilhelm. Istället för politisk makt skulle det nu bli en plats för konst, kultur, och vetenskap. Och genom flytten av de gamla kungliga etnografiska samlingarna, vilka vid sidan av London och Paris är de främsta i världen, skulle det bli till ett nytt slags plats för ”dialog mellan världskulturerna”.

Idén hade först planterats av historikern Joachim Fest i en artikel i Frankfurter Allgemeine Zeitung, redan i november 1990, med hänvisning till att både sprängningen av det gamla slottet och skapandet av Palast der Republik utgjorde ett monument över totalitarismen. Således kunde förstörelsen av DDR-byggnaden betraktas som en antitotalitär gest, som samtidigt markerade att Berlin faktiskt vuxit fram ur slottet, att detta var stadens naturliga historiska centrum som nu i en demokratisk-liberal anda skulle låta den gå

vidare in i en ny framtid. Men många, i synnerhet på den politiska vänsterkanten och i synnerhet forna östtyskar, menade att själva denna impuls att på nytt bygga upp den främsta arkitektoniska symbolen för det kungligt-kejsarliga Preussen och Tyskland, i själva verket var ett utslag för revanschism. Med andra ord, redan innan platsen ens hade valts ut som ett museum hade dess symboliskt-historiska roll rivit upp djupa fåror i det tyska historiemedvetandet, eller snarare exponerat dem på ett sätt som bara platser och föremål och monument kan åstadkomma. I frågan vad vi ska riva, bygga upp, spara och förvandla, koncentreras på ett enastående sätt det vi talar om som det historiska minnet.

För att markera denna parallella närhet och avstånd från historien så har byggnaden fått en märklig utformning, som arkitektoniskt ska uttrycka den spänning mellan förflutenhet och framtid som det hela samlar. Tre av fasaderna är ålderdomliga, medan den fjärde, den som vetter in mot gamla Östberlin är modern. Kring alla detaljer har det stridits, nu senast kring huruvida byggnadens kupol också ska prydas med det kors som en gång stod där, vilket därmed skulle innebära att ett museum över världskultur inordnas under en kristen symbol. I detta projekt har varje sten och formgivningsdetalj aktualiserat den historie-politiska situationen.

Sedan 2015 leds detta omstridda och komplicerade projekt av tre personer, med Neill McGregor i centrum, den legendariske brittiske museichefen, som tidigare förestod British Museum. Vid sin sida har han två tyska forskare, den mångbelönade Horst Bredekamp, numera professor emeritus i konsthistoria vid Humboldt-universitet, och arkeologen Hermann Parzinger. Tillsammans har de alltså uppgiften att på denna historiskt minerade mark skapa ett världskulturmuseum, baserat på de etnografiska och asiatiska samlingarna, på en plats och i ett rum som redan från början är en del av det nya Tysklands försök att återskapa sig självt i efterdyningarna av sextio år av diktatur, och med hela den tyska katastrofen och förintelsepolitiken i ryggen. Allting som någon nordisk museichef någonsin kommer att tvingas hantera och ställas inför vad det gäller att balansera nuet i förhållande till historiens kraft och makt bleknar inför detta uppdrag. Här ska de forna kungliga etnografiska-samlingarna visas på nytt i ett delvis i historiserande anda återskapat kungligt slott, som inte längre ska vara ett kungligt slott, utan något helt annat, samtidigt som det ska återställa slottets gamla plats, där det under en tid utspelades en antikapitalistisk motrevolt, som hämtade hela sin legitimitet från dess seger över den totalitära förintelsepolitik som är Tysklands överskuggande historiska arv. Det är ett uppdrag som redan upprepade gånger under de senaste åren förklarats vara ett förfelat fiasko, dömt till misslyckande. I en artikel från 2015, strax efter att de tillträtt förklarade Jürgen Zimmerer, en yngre ledande historiker, Afrika-expert och förintelseforskare, att hela ansatsen vittnade om en ”historieglömska” och en ”okunskap om den koloniala situation” som skapat samlingarna från början. Hela samlingen är från början bestämd att manifesteras en euro-centrisk självmedvetenhet som det tvärtom är samhället uppgift att övervinna. Att överhuvudtaget flytta samlingen till denna plats är därför dömt, menar han, att återskapa en bild av främmande kulturer som primitiva och underlägsna. Eftersom samlingen har sitt ursprung i kolonialismens era så kan den

Berliner Stadtschloss. Foto: Andreas Schlüter,
Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin in der Universitätsbibliothek

inte annat än vidareföra dess föreställningar. Enligt Zimmerer är hela ansatsen därför genomsyrad av kolonial amnesi, med andra ord ett aningslöst monument över en tid och en hållning som vi inte vill ha tillbaka.

I relation till denna hårda kritik från en ledande forskare mot hela ansatsen, som sedan upprepats i olika varianter av många under de gångna åren, i en för tysk debatt karakteristiskt kärv och skoningslös ton, är det fascinerande att läsa Horst Bredekamps svar till sina kritiker i en lång essä i *Die Zeit* tidigare från hösten 2017 (31.8.17). Han beskriver där satsningen som en "våldig projektyta" för olika kritiska diskurser. Han värjer sig mot de entydiga omdömena om projektet, och försvarar det som just en plats där olika uppfattningar om den tyska historien kan spelas upp, och där kritikerna i någon mening redan från början är inskrivna. Han menar att museet kan fungera på så många andra sätt än vad dess kritiker försöker låsa fast det vid, genom att självt åstadkomma en "subversiv omkastning".

Mot bakgrund av det ovan skisserade nietzscheanska historieschemat är det särskilt intressant att se hur Bredekamp försöker att situera deras arbete med samlingarna i relation till tysk historia. Han gör en poäng av att samlingen nu återvänder till den plats på det gamla slottet där den befann sig i mitten av artonhundratalet innan den förvisats till ett etnografiskt museum, vilket leder till honom till reflektionen att återbördandet till denna slott-liknande plats skulle vara jämförbart med att den etnografiska samlingen i

Berliner Schloss/eldaco, Berlin

Paris flyttades från Quai Branly till Louvren, det vill säga att själva uppmärksammandet av den som icke bunden till en kolonialt underordnad plats utan till centrum för den berlinska museikulturen i sig skulle kunna bidra till att kasta om den koloniala logiken. Han betonar samtidigt att detta sker i intensivt samarbete med proveniensforskning, som ska säkerställa huruvida det finns återbördande frågor att ta hand om för tiotusentals föremål. Med andra ord att dessa två gester av uppgradering och erkännande av den postkoloniala juridiska situationen ska samverka.

Men det stannar inte där. Det historiepolitiskt kanske mest intressanta i hans välskrivna försvar för vad man nu försöker göra gäller hur samlingarna inte bara handlar om att ge en ny roll åt dessa föremål, utan att också genom dem kunna skriva om den egna historien, så att detta monument över kolonialismen i själva verket kan förvandlas till ett monument över dess motsats, nämligen den sida av den tyska historien som inte automatiskt pekar in mot förintelsen, utan som tvärtom utgör ett slags inre motstånd mot den. För att åstadkomma detta lyfter han fram hur samlingarna tidigare sågs i relation till en världskonsthistoria som den koncipierades av konsthistorikern Franz Theodor Kugler på 1840-talet, som var en historiker i den äldre historicistiska traditionen, före den evolutionära synen på kulturer som överordnade och underordnade. Han menar att de som idag vill göra allt tidigare europeiskt intresse för utomeuropeiska kulturer till förelöpare eller medlöpare till kolonialismen förnekar hur exempelvis intresset för det kinesiska fanns hos bland andra Fredrik den store (och som vi också har fina exempel på

i Stockholm, där hans syster Lovisa Ulrika, Gustav IIIs mor, skapade liknande miljöer). Han åberopar universalgeniet Leibniz beundran för kinesisk kultur som också fritt från sådana kulturella hegemonimodeller. Kort sagt, han förebrår sina samtida kritiker för att bara tänka i termer av över- och underordning, så att ”varje problem placeras på makt-frågans sträckbänk.” I dess ställe vill han se de samlingar som nu ska ställas ut på nytt som ett uttryck för en nyfikenhet som också bärs av en sympati för det främmande.

Denna hållning, som han spårar tillbaka till Herder och hans historicism, ser han förvaltd också hos Franz Boas, den tysk-judiske fysikern, etnologen och antropologen, som efter sin flytt till USA mer eller mindre kom att grunda den moderna antropologin i Amerika. Här erbjuder den holländske forskaren Han Vermeulens stora bok från härom året *Before Boas. The genesis of ethnography and ethnology in the German Enlightenment* (2015) ett nyckelargument, eftersom den explicit knyter Boas till en tidigare generation tyska kulturhistoriker som kämpade emot de wilhelmska imperialistiska impulserna, en tradition till vilken han också knyter bröderna Humboldt. Med andra ord: genom denna omtolkning av vad de etnografiska samlingarna bär på, kan de också förvandlas till ett minnespolitiskt försök att återupprätta ett annat Tyskland, en tysk mot-tradition, präglad av kulturel relativism, revolution och demokrati.

Tyskland kan inte avhända sig sin moderna totalitära folkmordshistoria, men vi måste – skriver han – ”hitta ett annat sätt att rymma det i vår historia”. Att då ropa fram denna andra förhistoria – genom den komplicerade operation som är ett återuppbyggt slott fullt med etnografica – handlar inte om att tränga bort någon historia. Det handlar istället om att aktualisera en *annan* historia för att kunna öppna en *framtid*: ”...diese Vorvergangene aufzurufen, um Zukunft denken zu können”. Vilket är en framtid som han knyter till idén om en ”radikalt förstådd tolerans”.

Här ser vi i förtätd form hur själva försöket att skapa ett rum i nuet för dessa samlingar och att motivera denna minnespolitiska plats, nästan ordagrant upprepar den modell som Nietzsche förutskickat. Enligt den kan vi aldrig helt svära oss fria, men vi måste förhålla oss till och arbeta mot vår historia, och mot den faktiska situation som utgörs av dess materiella lämningar, liksom dess materiella förstörelse. Vem som kommer att gå segrande ur denna diskussion, vad Humboldt-forum till sist kommer att bli vet vi inte. Men vi kan vara säkra på att det kommer att bli en plats kring vilken inte bara Tysklands – med sin extrema 1900-tals historia – utan hela Europas historiemedvetande och självbild fortsättningsvis kan ställas på sin spets. De frågor som denna plats och dessa föremål riktar till dem som nu försöker göra något med dem är nämligen frågor som alla länder i Europa i olika grad står inför just nu, i en pågående omförhandling av kontinentens roll i en framtida värld, där dess arv och hur det ska förstås ligger i vågskålen. Alla positioner ligger öppna, alltifrån aningslös revanschism till skuldtyngt avståndstagande från den egna historien.

På något sätt måste detta splittrade ”vi” hitta ett sätt att gå vidare. Och i denna uppgift har museerna med sina historiska, nationella och etnografiska samlingar en viktig roll att spela, helt enkelt för att det är där flera av de viktiga striderna utspelas och även fortsättningsvis kommer att utspelas. Ingen enskild ”makt” i världen kan emellertid styra över detta med mindre att den också lär sig att bekanta sig med den dynamik som ligger i det historiska skeendet självt och dess efterlevnad i minne och historiekultur.

REFERENSER

- Bredkamp, H. (2017). Ein Ort radikaler Toleranz. *Die Zeit* 36 <https://www.zeit.de/2017/36/humboldt-forum-berlin-stadtschloss-neubau-geschichte>
- Nietzsche, F. (2017). *Så talade Zarathustra*. [I-IV]. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Nietzsche, F. (2005). *Samlade skrifter. Bd 2, Otidsenliga betraktelser I-IV; Efterlämnade skrifter 1872-1875*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion
- Vermeulen, H. F. (2015). *Before Boas. The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln: University of Nebraska Press

NOTER

1. Jag citerar här från den svenska samlingsutgåvan av Nietzsches *Samlade skrifter*, s. 79-150.
2. Jfr det återuppbyggda slottets hemsida: <http://www.humboldtforum.com/de-DE/inhalte/neues-schloss/>

BILDMATERIAL

Fotografi på sida 8 av Kennet Ruona.

Omslag på sida 11 Friedrich Nietzsches *Samlade skrifter. Bd 6, Så talade Zarathustra* av Brutus Östlings bokförlag Symposion.